

W. Benjamin'de Tarih Kavramı

Murat Ertan KARDEŞ

Özet

W. Benjamin, tarih biliminin bazı postulatlarının, ezenlerin iktidarının hizmetinde olduğunu düşünür. Böylesi bir kavrayış, insanlığın tarihteki eylemini anlamaktan da uzaklaşır. Bunun için, her tür ürünün gerçek yaratıcısı olan ezilenlerin geleneğine karşılık gelecek yeni bir tarih kavramı ortaya koymak zorunludur. Ezenlerin tarihinin tarihteki anonim isimlerin varlığını unutturmasına, ezilenlerin geleneğinin yanıtı, bu tarihin kesintiye uğratılması olmalıdır. Böylelikle, W. Benjamin bize, felsefenin geçmişteki ve şimdiki haksızlıkları çözmek gibi bir görevi olduğunu gösterir.

Anahtar kelimeler: Potansiyel geçmiş, kurtuluş ümidi, ezilenlerin geleneği, tarihsel sürekliliğin kesintiye uğratılması.

Résumé

Le Concept d'Histoire Chez W. Benjamin

Selon W. Benjamin, certains postulats de la discipline d'histoire sont au service du pouvoir des oppresseurs. Un tel concept s'éloigne aussi de comprendre l'activité humaine au cours de l'histoire. Pour ce faire, il est nécessaire de créer un nouveau concept qui va donc correspondre à la tradition des opprimés en tant qu'ils sont les vrais créateurs de toutes sortes de produits. Lorsque l'histoire des oppresseurs fait oublier les noms anonymes, la tradition des oppresseurs doit, comme réaction, briser la continuité de cette histoire. Ainsi, W. Benjamin suggère que la philosophie doit avoir la tâche de résoudre les injustices du passé et du présent.

Mots clés : Passé virtuel, l'espérance de Rédemption, la tradition des opprimés, interrompte la continuité historique.

Bu yazı çerçevesinde Walter Benjamin'in 1940 yılında ölümünden önce kaleme aldığı son çalışma olan *Tarih Kavramı Üzerine* tezlerde dile getirilmiş birçok meseleden bazıları sınırlı bir ölçüde konu edinilecektir. Öncelikle, W. Benjamin'in tarihselci ve pozitivist tarih anlayışlarında eleştirdiği noktalar serimlenecek, ardından W.

Benjamin'in geçmiş ve şimdi ilişkisini, şimdinin zamanı (Jetztzeit) nosyonu bağlamında nasıl bir politik projenin felsefî ifadesi olarak ortaya koyduğuna bakılacaktır.

W. Benjamin disiplin olarak tarihin bazı postulatlarının, tarihteki oluşların kavranmasından ziyâde, hakim zihniyetin çıkarlarına hizmet ettiğini savunur. Modern tarih disiplininin, ilk postulatı “geçmişte olanları olduğu haliyle” tasvir etmektir. (2000: 431)¹ [6. tez]. Bu düstur bilimsel olmanın ilk koşulu olarak gösterilir. Bu bağlamda, tarihçiye bir olayı anlatırken tıpkı bir doğa bilimcisinin laboratuvara girerken ceketi vestiyerde bırakıp, beyaz önlük giymesi gibi, önyargılarından sıyrılması öğütlenir. Dahası, yaşadığı günü silip atmasının ve ele aldığı olgunun ardından gelişen diğer olayları unutmamasının zorunluluğundan bahsedilir. İncelediği olgunun Benjamin'in 14. ve 17. tezlerde belirttiği gibi homojen ve boş bir zamanda geçtiğini tasarlamalıdır. Buna göre, birbirinden bağımsız olarak tasavvur edilen olguların –tıpkı hesap makine–sini icat etmiş matematikçinin yaşadığı sevince benzer bir sevinçle, bir araya getirilip toplanmasıyla tarihî akışın kavrandığı yanılmasına kapılır. W. Benjamin'e göre, tarihselcilik, tespih çeker gibi olguları sıralar, orada saptadığını iddia ettiği nedensellik ilişkileri ile yetinir [Appendice A]. St. Augustinusçu tarih algısı hep iş başındadır. Zira ezeli ve ebedî bir geçmiş sunulur [16. tez]. Tarih biliminin bu tarih anlayışına, insanlığın boş ve homojen zamanda durmaksızın ilerlediği varsayımı da eklenebilir. Bu sonsuz ilerleyişin zamanında, tarihçi kendine doğa bilimlerinininki gibi bir laboratuvar yaratmaya çalışır.

Diltheyci *Einfühlung* (*Empathie, duygudaşlık*) [7. tez] kavramı bu tarih anlayışının yönteminin kaynağıdır. Dilthey'a göre “ben” kendisini silip, bu yolla ötekinin benini tamamıyla anlama kapasitesine sahiptir. Bu, benin kendisini bağlamsızlaştırabilmesi anlamına gelir. Bununla kasıt, benin kendi önyargılarından, tarihselliğin, geleneğin onun üzerindeki otoritesinden bütünüyle sıyrılabildiğidir. Dilthey'in giydiği, bu sözde beyaz önlüğün adı empatidir. Ona göre kendisini bağlamsızlaştıran ben, geçmişten yeniden yaşayabilir (*Nacherleben*). Tarihselciliğin yeniden yaşama kavramı pozitivist tarih biliminin öngördüğü gibi nasıl yaşanmışsa öyle anlayabilmektir². Geçmiş, şimdi kılınır. Halbuki geçmişin yinelenebilir olması doğa bilimlerinin yöntemidir, amacı da olgular arası yasaları bulmaktır. Tarihte yasalar bulmayı istemek de onu doğa bilimi olarak tasarlamaktır.

W. Benjamin, bu tarz bir empatide insanî etkinliğin tarih içinde yalıtılmış bir içeriğe dönüştürüldüğünü söyler (Tiedemann 1987: 145-46). Bu da onu ölü bir malzemeye dönüştürür. Dilthey, tarihi düşünce ile eşitleyerek sanki tarihte etkinlik yokmuş gibi yapar. Bunun da sonucu tarihin teorik (contemplative) bir kavrayışla anlaşılmasına çalışılmasıdır. Tarih, zihnin nesnesi değildir. Etkinliksiz bir tarih W. Benjamin'in karşısına çıktığı tarih anlayışıdır.

¹ Aksi belirtilmedikçe, “BENJAMIN Walter, *Œuvres III*, trad. Maurice de Gandillac, P. Rusch et Rainer Rochlitz, Paris, Gallimard, Folio Essais, 2000” eseri kaynak olarak gösterilecektir.

² Nermi Uygur da 1952 yılında İstanbul Üniversitesi'nde sunmuş olduğu “W. Dilthey'a göre konuca temellendirilmesi bakımından Manevi Bilimler öbeğinin meydana getirdiği bilgi bağlamı” başlıklı doktora tezinde, W. Benjamin ile benzer bir sonuca ulaşır. Uygur'a göre, Dilthey pozitivist paradigma dışına çıkamamıştır. (Bu teze erişmemi sağlayan Prof. Dr. Medar Atıcı'ya teşekkürlerimi sunarım. M. E. K.).

W. Benjamin'in eleştirdiği ikinci nokta bu tarih anlayışının kurtuluş (Erlösung) ümidini (Hoffnung) imkan olarak kendisine tasa edinmemesidir (Tiedemann 1987: 146). Bu tarih anlayışı, geçmişe yönelme tarzının bir uzantısı olarak şimdiyi değiştirmeye yönelik her tür praksişi kategori olarak saf dışı eder. W. Benjamin'e göre kurtuluş ümidi taşımayan her tür tarih anlayışı galiplerin zaferini olumlar, sağlamlaştırır.

W. Benjamin'e göre, geçmişin imgesi bir defalıktır; o yakalanamaz, yeniden yaşatılamaz [5. tez]. Kısaca, tarihçinin geçmişi nasıl yaşanmışsa öyle kavrama girişimi kadar, beyhude bir faaliyet olamaz. Her geçmişe yöneliş, belirli koşullanmışlıklar bağlamında gerçekleşir. Kimse benin kendisini paranteze alıp, tarihselliğini iptal edemez. Her okuma bu yüzden zorunlu olarak bugünün okumasıdır.

W. Benjamin'in üzerinde durduğu mesele, gerek tarihselci gerek pozitivist tarih anlayışlarının bilimsellik kaygısıyla oluşturdukları epistemolojilerin, tarihteki etkinliğin kavramsal olarak anlaşılmasından uzaklaşmalarıdır. Bu yüzden tarihin, yeni bir kavramına zorunlu olarak ihtiyacı vardır.

Tarihçinin esas yapması gereken, tarihi sürece için çelişkilerin ve toplumsal adaletsizliklerin tanınmasına, ortaya çıkarılmasına yönelik bir faaliyette bulunmaktır (Münster 1996: 78). Önceki dönemlerle, şimdinin zamanı arasında diyalektik bir ilişki kurulmalıdır. Bu ilişkinin nasıl olabileceğinden bahsedebilmek için W. Benjamin'in geçmişten ne anladığı açıklamak gerekir.

Buna göre geçmiş kendisinde insanlığı kurtuluşa yöneltecek *gizli bir zaman dizini* barındırır [2. tez]. O halde, geçmiş insanlığın ümitlerini taşıyan bir potansiyeldir. Geçmiş, kendisine yönelecek, ondaki potansiyeli fiilî hale getirecek tarihçinin bakışını bekler. Benjamin, bu noktada birçok filozoftan, örneğin Horkheimer'dan farklı düşünür. Horkheimer'a göre, politikada dün yoktur, politikanın bakması gereken yer sadece gelecektir. Horkheimer için "geçmişteki haksızlıklar geçmişte kalmıştır ve devirler tamamlamışlardır." (Benjamin, 2002³: 488). Buna karşılık W. Benjamin'e göre geçmiş daha tamamlanmamıştır. Geçmiş bütünüyle geçmemiştir. Geçmiş kuşaklarla, şimdikiiler arasında durmaksızın süren bir diyalog vardır [2. tez].

Geçmişin hayaleti, insanlığın hiçbir kuşağını terk etmeyecektir. Geçmiş, şimdinin zamanını rahat bırakmayacaktır. Buna göre tarihte beyaz bir sayfa açıp geleceğe bakabilmek imkânı insanoğlunun elinde olmayan bir imkândır.

W. Benjamin, alışılmış geçmiş-şimdi-gelecek yatay çizgisini tepetaklak eder. Tarihin için olarak ilerlediği bir evrim çizgisi yoktur. Benjaminci tarih kavramı bunu iptal eder.

Gelecekte zorunlu olarak olması beklenenlerden bahseden anlayışın düzmece olduğunu imâ eden W. Benjamin'e göre, yaşanmış ve yaşanmakta olan bitmemiş geçmiş, "kurtuluş ümidini", mutlak bir gelecek tasavvurundan daha yoğun bir şekilde barındırır. Bir başka deyişle, tarihsel akışın kendisinde, onu yönlendiren bir yasa olduğunu iddia eden ya da böyle bir ilkenin varlığını tanımayıp, sadece insanlığın

³ BENJAMIN Walter, *Paris capitale du XIXe siècle. Le livre des passages*, trad. Jean Lacoste, Paris, le Cerf, 2002.

geleceğe doğru durmaksızın ilerlediği iddiasında bulunan tarih anlayışları, W. Benjamin açısından tarihin ontolojik imkânlarını kavrayamamış yaklaşımlardır. Bu anlayışların politika ve yaşam bağlamlarında karşılığı, geçmişin ve şimdinin gelecekteki bir belirsizlik uğruna fedâ edilmesidir. Şartların olgunlaşmasını beklemek söylemi, tam da bu politikalar tarafından üretilmiş bir görüştür. Bunun evrimci bir politik perspektif barındırdığı aşikârdır, zira sürekliliğin muhafazasına yönelik bir tutum geliştirilmiş olunur. Gelecek beklentisi adına sürekliliği güçlendirilen düzen, aslında her ânında yaşam alanlarının tekil üretkenliklerini baskı altına alır. Hakim zihniyetin rasyonalitesi, geçmişini cansız bir madde olarak tasavvur ettikçe praxis imkânlarını da alıkoymuş olur. Daha da genişletilirse Benjaminci söyleme göre politika hayatı dışlamış olur. Politikanın anlamı nedir sorusuna verilecek yanıt W. Benjamin açısından geçmiş ve şimdi algısının nasıl ortaya koyulduğuyla bağlantılıdır.

Geçmişin çağrısına yanıt verebilmek için anımsamaya (*Eingedenken, remémoration*) ihtiyaç vardır. W. Benjamin, bu yetinin kapasitesini gerek kendi politik-teolojik-materyalist felsefesinin devamlılık gösteren kavramlarında gerekse de modernlik ve toplumsallık eleştirileri bağlamlarında sorgular. Bu yetinin gücünü yenilemeye çalışır. Zira ona göre modernlik sürecinde en çok yara alan yeti budur (Benjamin 1991: 218-25). Ona göre anımsama tarih bahsini açmaya muktedirdir ve bu bahsin açılmasının yegâne koşuludur.

Geçmişin, zaman dizisinde galipler tarafından silinen yazıların okunabilmesi için, şimdinin her ânında yankılanan geçmişin sesini duymak ve onu anımsamak gerekir. Kurtulmamış bir insanlık geçmişine de sahip çıkamaz [3. tez]. Kurtuluşçu düşüncenin, şimdinin zamanındaki faaliyeti, ezilenlerin geleneğini üstlenmesiyle anlamlı hale gelir. Böylelikle mevcut kuşakların da özgürleşme irâdesine katkıda bulunulacaktır. Bu tarz bir kurtarma (*Rettung*) girişimi insanlığın ümidinin gerçekleşmesine katkıda bulunup, geçmiş niyetlerini üstlenecektir.

Geçmişin yakalanamaz resmi ancak *parıltı* (*huscht, éclair*) [5. tez] olarak sezebilir. Bu sebeple tarihçinin yapması gereken, geçmişin şimdi ile şimdinin de geçmiş ile kurulan diyalektik ilişkisinden ele geçen resimlerin, kurtuluş momenti bağlamında kümelenmesini sağlamaktır. Benjamin buna *constellation* adını verir. *Constellation*, geçmiş ve şimdi arasındaki parıldamaları sezebilme kapasitesidir. Bu parıltılar, şimdinin müdahalesiyle geçmişin potansiyellerinin kurtarılmasıdır. Tarihçinin bu perspektifinin güttüğü hedef, kurtarılan potansiyelin fiilî hale getirilmesidir. Böylelikle hem şimdi, hem geçmiş kurtulacaktır.

Diyalektik imgenin *constellation*'unda yakalanan anı (*Andenken*) ezilenlerin geleneğinden beslenir (Benjamin 2002: 491). Gelenek (*tradition, Überlieferung*) kelimesi içinde bir yerden başka yere götürme, aktarılma anlamlarını da içerir. Eğer, bu aktarılan şey kemikleşirse geleneğin kurumsallaşmasıyla son bulur. Bunun anlamı, geleneğin aktardığının olumsuz bir şekilde üstlenilmesidir. W. Benjamin, bu bağlamda, aktarılanın esas anlamını *gelenek* teriminde karşılayıp *ezilenlerin geleneği* kavramlaştırmasını yaparken, aktarılanın kurumsallaşmasıyla sonuçlanan bir süreci başka bir deyişle aktarılanı ihanetle sürdürülen süreci, *ezilenlerin tarihi* olarak adlandırır (Benjamin 1991: 332- 34). Ezenlerin tarihi, bu süreci hep bir süreklilik olarak tasarlar. Süreklilik fikri aktarılanların niyetlerinin bu süreklilik nâmuna sömürülmesiyle

sürdürülür. O halde, pozitivist tarihçinin empati kurup galip lehine hizmet ettiği sürecin adı, kültürün ve kültür ürünlerinin aslında birer *barbarlık belgesi* haline getirilmesi sürecidir.

Tarihte adı anılmayan anonim kişilikler aslında tarihin akışında en çok öneme sahip olanlardır. Onların ürettikleri ürünlerin, eserlerin ve işlerin aidiyeti onların elinden alınmıştır. Örneğin, Mısır piramitlerini yapan yüzlerce kişi yerine firavunun isminin anılması, bir ülkenin kurulmasında sadece generallerden bahsedilmesi, yahut Avrupa'daki sanat tarihi müzelerinde dünyanın dört bir yanından çeşitli yöntemlerle getirilmiş eserlerin o ülkenin kültürel zenginliği sayılması gibi birçok durumda, kültürel ürünler, onu yaratanlardan ve onların geleneğinden yoksun bırakılmıştır. "Hiçbir kültür ürünü yoktur ki aynı zamanda barbarlık belgesi sayılmasın" [7. tez].

Öyle bir tarih anlatılmalıdır ki, bu haksızlığın hesabını sorsun, ezilenlerin geleneğini sahiplensin. Materyalist tarihçi, ezilenlerin geleneklerine ancak tarihin akışının kesintiye uğratılmasına uygun düşen bir tarih kavramı geliştirerek sahip çıkabilir. Ezilenler ise, tarihin sürekliliğini şimdinin zamanında askıya alır. Şimdinin zamanının, en açık ifadesi tarihsel sürekliliğin parçalanmasıdır. Ezilenlerin geleneği akıntıya karşı yüzmektir. Tarihçinin yapması gereken tarihin havını tersine taramaktır [7. tez].

Bu tarih kavramına tekabül edecek politika herkesin tek yön gördüğünü, W.Benjamin'in *Yıkıcı Karakter*⁴ yazısında bahsettiği gibi, sonsuz sayıda yola dönüştürecektir. Böylesi bir politika kemikleşmiş olanı kırar, çoğulluğu hayatın içine sokar.

Sonuç olarak, W. Benjamin, burada ancak çok sınırlı bir boyutuyla ele alınan "yeni" tarih kavramıyla, felsefi soruların mekanını Adorno'nun deyişiyle büyük metafizik meselelerden yola çıkan düşünce yerine, toplumsal somutlaştıran ve ondan hareket eden bir hakikat düşüncesine çevirmeyi başarmıştır. (Adorno 1999: 73) Bunu yapmakla W. Benjamin'in hedeflediği, toplumsal çelişkilerin, felsefenin gündeminin dışına atılmayacağını, bir başka deyişle Marks'a kadar felsefenin arzı nitelik olarak attetiklerinin artık arka planda kalamayacağını göstermektedir.

Kaynakça

- ADORNO Theodor W, *Sur Walter Benjamin*, trad. C. David, Allia, 1999
- BENJAMIN Walter, *Paris capitale du XIXe siècle. Le livre des passages*, trad. Jean Lacoste, Paris, le Cerf, 2002
- BENJAMIN Walter, *Le concept de Critique Esthétique*, trad. P. Lacoue-Labarthe et A.-M. Lang, Paris, Flammarion, 2002
- BENJAMIN Walter, *Charles Baudelaire*, trad. J.Lacoste, Paris, Payot, 2002
- BENJAMIN Walter, *Œuvres I*, trad.Maurice de Gandillac, P.Rusch et Rainer Rochlitz Paris, Gallimard, Folio Essais, 2000
- BENJAMIN Walter, *Œuvres II*, trad.Maurice de Gandillac, P.Rusch et Rainer Rochlitz Paris, Gallimard, Folio Essais, 2000

⁴ BENJAMIN Walter, "Le caractère destructeur", in *Œuvres II*, trad. Maurice de Gandillac, P.Rusch et Rainer Rochlitz, Paris, Gallimard, Folio Essais, 2000, p. 330- 333.

- BENJAMIN Walter, *Œuvres III*, trad. Maurice de Gandillac, P. Rusch et Rainer Rochlitz Paris, Gallimard, Folio Essais, 2000
- BENJAMIN Walter, *Origine du drame baroque allemand*, trad. S. Muller, Paris, Flammarion, 2000
- BENJAMIN Walter, *Sens Unique*, précédé de *Enfance Berlinoise*, trad. J. Lacoste, Paris, 10_18 éditions, 2000
- BENJAMIN Walter, *Je me déballe ma bibliothèque*, trad. P. Ivernel, Paris, Rivages, 2000
- BENJAMIN Walter, *Écrits Français*, présentés par J.-M. Monnoyer, Gallimard 1991
- BENJAMIN Walter, *Correspondance 1-2*, éd. T.W. Adorno et G. Scholem, trad. Guy Petitdemange, Paris, Aubier, 1979
- BUCK-MORSS Susan, *The Dialectics of Seeing*, MIT Press, 1999
- DIDI-HUBERMAN Georges, "L'image-malice. Histoire de l'art et Casse-Tête du Temps", dans *Devant le Temps*, Les Éditions de Minuit, 2000
- GAGNEBIN Jeanne-Marie, *Histoire et Narration*, L'Harmattan, 1994
- MÜNSTER Arno, *Progrès et Histoire, Walter Benjamin et Histoire*, Kimé, 1996
- LÖWY Michael, *Walter Benjamin: Avertissement d'incendie. Une lecture des thèses Sur le Concept d'Histoire*, P.U.F, 2001
- RAULET Gérard, *Le caractère destructeur : Esthétique, théologie et politique chez Walter Benjamin*, Aubier, 1997
- TIEDEMANN Rolf, *Études sur la Philosophie de Walter Benjamin*, trad. R. Rochlitz Actes Sud, 1987